

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת עקב, תשס"ט
מספר 821

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

על משמעות התפיסה ההיסטורית של החגים

בפרשת המועדים שבסדר "אמור" אנו למדים שבין חגי החודש השביעי המקודש יש חג בחמישה עשר יום בו, ואחת ממצוותיו היא לשבת בסוכה. התורה אינה מסתפקת בציווי בלבד אלא אף מנמקת מפני מה היא מצווה עלינו לשבת בסוכה:

בַּסֻּפֹּת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים כָּל הָאֶזְרָח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בַּסֻּפֹּת. לְמַעַן יֵדְעוּ דֹרֹתֵיכֶם כִּי בַּסֻּפֹּת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי ד' אֱ-לֹהֵיכֶם (ויק' כג: מב-מג).

נימוק זה הוא כה חשוב עד שיש שפסקו שלכתחילה יש לכוון בשעת הישיבה בסוכה שאנו יושבים שם לזיכרון ההליכה במדבר (ראו משנה ברורה תרכ"ה, א, ומקורותיו). עובדה זו מעלה את התמיהה על המשקל הרב שיש לתת לשאלה מה היה המבנה שבו ישב עם ישראל בהליכתו במדבר. התמיהה גוברת הן מהעובדה שמאורעות היסטוריים שלכאורה חשובים מזה לא צוינו כחגים וימי זיכרון – אפילו מעמד הר סיני לא צוין במערכת החגים ההיסטוריים שבתורה שבכתב, הן מהעובדה שהתורה עצמה לא ציינה במיוחד בעת ההליכה במדבר את חשיבות העובדה שישבנו בסוכות, מה שאין כן בתחומים אחרים שהיא ציינה (כגון אכילת המן).

אפשר שזו הסיבה לפירוש בחז"ל שהישיבה בסוכה נועדה לחיות מחדש את העובדה שבכל ימי ההליכה במדבר ישבנו עטופים בענני הכבוד, ואין מדובר בסוכות ממש. מצוות הישיבה בסוכה מציינת אפוא את אחת העובדות החשובות בהליכה במדבר – היותנו מוקפים תמיד בענני שכינה, וסרה אפוא התמיהה על המשקל הניתן למאורע. דימוי הסוכה כהגנה אלוקית מיוחדת הקשורה בענני הכבוד נמצא בתנ"ך גם במקומות אחרים. די לנו אם נציין את נבואת ישעיהו:

וּבְרָא ד' עַל כָּל מְכוֹן הָרַ צִיּוֹן וְעַל מְקַרְאָהּ עֲנָן יוֹמָם וְעֶשֶׂן וְנִגְהָ אֵשׁ לְהִבָּה לְלִילָה, כִּי עַל כָּל כְּבוֹד חִפָּה. וְסִכָּה תִהְיֶה לְצֵל יוֹמָם מִחֶרֶב וּלְמַחְסָה וּלְמַסְתוֹר מִזֶּרֶם וּמִמְטֶר" (יש' ד: ה-ו).

לפיכך נטה הרמב"ן בפירושו לראיית הסוכה לזיכרון לענני הכבוד. אלא שתשובה זו מחייבת להוציא את האמור בספר ויקרא מידי פשוטו, וזאת כנראה הסיבה לעמדה החולקת הקובעת שמדובר בסוכות ממש. אלא שהיא מחיה מחדש את התמיהה על משקל עובדה זו. הרשב"ם בפרשת אמור מיישב תמיהה זו על פי פרשתנו:

למען ידעו דורותיכם – פשוטו כדברי האומרים במסכת סוכה - סוכה ממש. וזה טעמו של דבר: חג הסוכות תעשה לך באספך מגרנך ומיקבך באספך את תבואת הארץ, ובתיכם מלאים כל טוב דגן ותירוש ויצהר. למען תזכרו כי בסוכות הושבתי את בני ישראל במדבר ארבעים שנה בלא יישוב ובלא נחלה, ומתוך כך תתנו הודאה למי שנתן לכם נחלה ובתים מלאים כל טוב. ואל תאמרו בלבבכם כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה. וכסדר הזה נמצא בפרשת עקב תשמעון: וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' א-להיך זה ארבעים שנה וגו', ויאכילך את המן וגו'. ולמה אני מצווה לך לעשות זאת? כי ה' א-להיך מביאך אל ארץ טובה, ואכלת ושבעת, ורם לבבך ושכחת את ה' וגו', ואמרת בלבבך כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, וזכרת את ה' א-להיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל. ולכך יוצאים מבתים מלאים כל טוב בזמן אסיפה ויושבין בסוכות

לזכרון שלא היה להם נחלה במדבר ולא בתים לשבת. ומפני הטעם הזה קבע הקב"ה את חג הסוכות בזמן אסיפת גורן ויקב לבלתי רום לבבו על בתיים מלאים כל טוב פן יאמרו ידינו עשו לנו את החיל הזה.

כדי לפענח את מהות מצווה הסוכות תר הרשב"ם אחר מקומות אחרים שבהם מדגישה התורה את מצוות זיכרון ההליכה במדבר. בדרך כלל מצוות הזיכרון מתמקדות במכות וביציאה עצמה ממצרים, כגון מצוות הבכור, השבת שבעשרת הדיברות שבפרשת ואתחנן, איסור הונאת גר וחובת הענקה לעבד. אולם בפרשת עקב התורה מתרכזת גם בתקופת ההליכה במדבר ומצווה ציווי מיוחד לזכור דווקא את ההליכה עצמה. ומפני מה? התורה עצמה מציינת את הסיבה: בד בבד עם החשיבות העליונה של הכניסה לארץ וסיפור המרגלים המלמד שהסירוב לעלות לארץ ישראל הוא חטא, אין התורה עוצמת את העיניים מפני הסכנות הרוחניות שבכניסה זו. בין שאר הסכנות היא סכנת השפע:

פֶּן תֹּאכַל וְשָׂבַעְתָּ וּבָתִּים טָבִים תִּבְנֶה וְיִשְׁבְּתָּ. וּבְקִרְךָ וְצִאֲנֶךָ יִרְבֶּינָה וְכֶסֶף וְזָהָב יִרְבֶּה לְךָ וְכָל אֲשֶׁר לְךָ יִרְבֶּה. וְרָם לְבָבְךָ וְשָׁכַחְתָּ אֶת ה' אֱ-לֹהֶיךָ הַמּוֹצִיאֶךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּיַת עֶבְדִּים (ח:יב-יד).

לאמור: שפע עלול להביא למדרון חלקלק של שכחת אלוקים. האדם מתחיל לתלות את מקור השפע בעצמו – "כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה" – שוכח את מי שנתן לו את הכוח לעשות את החיל הזה, ומכאן ההתדרדרות הרוחנית והמוסרית מתעצמת.

לפתרון בעיה זו מטמיעה התורה את הזיכרון ההיסטורי של ימי ההליכה במדבר דווקא. חיים בצל הזיכרון של אכילת מן, תלות מוחלטת בריבוננו של עולם, חסד אלוקי של מניעת בלות בשמלות העם ובצקת ברגליים – כל אלה נועדו להזכיר לאדם הן את המחויבות הגדולה שלו לריבוננו של עולם הן את הידיעה המתמדת שאפשר שיהיה אחרת, והשפע שהוא זכה בו הוא זמני.

מכאן קובע הרשב"ם שזאת מהותה של מצוות הישיבה בסוכה. תקופת האסיף היא עונת השנה שבה מתבטאת הסכנה הגדולה ביותר של שפע הארץ. דווקא בשעה זו מוטל על האדם לעזוב את דירת הקבע ולשחזר את חוויית ההליכה במדבר, התלות, העוני, החסד, אכילת המן וכדו'. כל אלה הן התרופה החווייתית הבלתי אמצעית שנועדה להתמודד עם הסכנות הרוחניות שהישיבה בארץ ישראל עלולה להביא בכנפיה. כאמור, לביסוס עמדתו מצטט רשב"ם את פסוקי זיכרון ההליכה במדבר שבפרשתנו ואת התפקיד שנועד להם.

דברים אלה מתרצים גם את השאלה שהצבנו בראש דברינו: הבחירה בזיכרון הישיבה בסוכות במדבר נבעה לא מהגדרת החוויה הזו כאירוע החשוב ביותר שהתחולל בימי ההליכה במדבר, אלא בשל החשיבות של אירוע זה לדורות.

פרשנות הרשב"ם למצוות חג הסוכות לאור פרשת עקב צריכה להילמד בהקשר רחב בהרבה, והיא ראיית החגים ההיסטוריים במובנם הכלול. התודעה ההיסטורית שאנו מצווים עליה במערכת החגים לא נועדה להחזיר אותנו אחורה לחיפוש שורשים ולהעצים את הקשר הארכיאולוגי שלנו עם מה שהתרחש. התנועה הנפשית צריכה להיות בדיוק בכיוון ההפוך – הרכבת ההיסטוריה על עינינו במעין "משקפיים תודעתיים", ומכוח זה התבוננות בהווה בזווית אחרת לחלוטין. האדם החוגג את חג הסוכות יימדד לאור יכולתו להביט על עושרו ואסיפו באופן שונה מזה של שכנו הגוי החסר את השורשים האלה וממילא את נקודת המבט הזאת. הדברים נכונים לכל החגים כולם, גם אלה שמדרבנן. על האדם המציין את חנוכה לשאול את השאלה החשובה ביותר: כמה שונה ראיית המציאות בעיניו בשנה זו כשלפני יותר מ-2200 שנים התרחשו מלחמת החשמונאים, טיהור המקדש ונס פך השמן? אותה שאלה רוחנית פנימית ניצבת לפניו בשעה שהוא מציין את פורים, פסח, שבועות וכדו'. דברי הרשב"ם מכוונים אפוא את האדם מישראל לחוות את העבר כמפתח לבחירת דרכו במציאות חייו. החובה לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים אינה מבקשת מהאדם לחזור במנהרת הזמן לימי ההליכה במדבר אלא להביא את הימים האלה לתודעת חייו ולהיות מסוגל לענות על השאלה מה טיבה של השנה שבה הוא חי כעת, לאור החוויה הבלתי אמצעית שחוה בהחייאת העבר.

הרב יובל שרלו
המדרשה לנשים

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע